

space-time models of the behavior of systems. By means of scientific research, it was reliably established that at the points of bifurcation of such an environment, successive microchanges reach large values. Their scale is sometimes compared to the system itself. Here the system changes due to fluctuations, up to the appearance of a new quality.

In modern cosmological concepts, the results of the study of nonequilibrium systems are fully used. Mainly in the field of verification of the new hypothesis of cosmogenesis. Scientists hypothesize that the universe was in extremely nonequilibrium states in the first moments of Planck's time. If it were otherwise, then the Universe at the dawn of its own formation would be in a state of equilibrium. Then, according to the law of action of the masses, a quantitative equality of matter and antimatter would arise. Therefore, in opposition of matter and antimatter, equal amounts of them would annihilate each other.

A deep understanding of the significance of the new style of scientific thinking is closely related to a radical revision of the idea of self-organization of matter in nature. This ability to change was previously studied only within the limits of macroscopic statistical equilibrium states. This is a new style of scientific thinking and the resulting new picture of the world. They are related to the study of nonlinear and unbalanced open systems. All this demonstrates a non-trivial understanding of matter itself and its ability to self-organize. Matter takes on new forms of existence. Their appearance is due to their own internal forces and the properties of matter itself. Here, worldview generalizations of such discoveries are important. After all, they allow you to more clearly see the world, which is self-organizing as a whole and at different levels of its existence.

The generalized results of studying the topic give grounds for the following conclusion. The subject of the new style of scientific thinking is the nonlinear processes of self-organization of matter. This style of thinking, as well as the discoveries of non-linear natural science, make it possible to understand the nature of the surrounding world in a new way. Namely - the ability of a substance to self-organize as a whole and at various levels of its own being. This is due to the internal forces and properties of this world.

Key words: *science, thinking, non-determinism, causality, regularity, fluctuation, bifurcation.*

УДК 27-42

А. Г. Іваницька

ОСОБЛИВОСТІ ТРАКТУВАННЯ ІДЕЇ СВОБОДИ В РЕЛІГІЙНО-КОНФЕСІЙНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

В статті здійснена спроба розглянути процес становлення та еволюції ідеї свободи у християнській релігійно-конфесійній літературі. Особлива увага звертається на трактування ідеї свободи на ранніх етапах християнства. Підкреслюється значення Біблії у формулюванні та обґрунтуванні специфіки присутності свободи в житті людей. Цінності та еволюції базових положень щодо місця і ролі даного концепту в історії християнства. Виділяються основні підходи до трактування ідеї свободи у Старому і Новому завітах. Розкриваються особливості розуміння цього явища низкою видатних представників середньовічної і новочасної християнської думки.

Ключові слова: *ідея свободи, християнство, свобода волі, Бог, Біблія, мораль, добро, гріх, залежність, справедливість, визволення.*

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-20-14-22

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, що відбуваються в сучасному українському суспільстві і світі в цілому, актуалізують низку питань. Важливе місце серед них належить питанню свободи. Кожен індивід час від часу намагається розібратись у тому, наскільки він вільний у власних рішеннях і діях. Адже на його свідомість та поведінку могутній вплив здійснюють різноманітні чинники: об'єктивні умови буття, звичаї і традиції, освіта і виховання, норми права і моралі, засоби масової інформації тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язання даної проблеми започатковано в дослідженнях і публікаціях вітчизняних фахівців Відділення релігієзнавства ІФ НАН України, які стосуються аналізу процесів християнського життя сучасної України в цілому, кореляцій свободи зокрема. Передусім це роботи М. Бабія, О. Бучми, О. Горкуші, С. Здіорука, А. Колодного, П. Павленко, О. Сагана, Л. Филипович, М. Черенкова, Ю. Чорноморця, П. Яроцького та ін.

Метою статті є дослідження ідеї свободи в контексті християнського богослов'я. Матеріалом для авторського осмислення стали найбільш важливі, значимі релігійні тексти, в яких сформульовані базові положення християнського розуміння ідеї свободи.

Виклад основного матеріалу. Цілком зрозуміло, що центральне місце серед них займає Біблія. Вона – джерело символічно зафіксованих ключових уявлень християнської традиції. В літературі послідовно проводиться думка, що Біблія – опірня, базова книга у християнстві. Книга, в якій текстуально зафіксовано певний концепт. Ряд концептів. Змістовне, власне християнське витлумачення яких здійснюється пізніше: «Біблія була лише одним елементом в цій всеохопній системі думки, і авторитету вона набувала лише в інтерпретації Церкви» (Горкуша, 2004. с.126–127). Історично це одне з перших джерел християнства, найважливіша форма закріплення і передачі інформації про виникнення, становлення і розвиток віровчення, його засадничі положення. Саме в Біблії, нерідко з певною долею символізму, починає промальовуватися, з'являтися у її християнських характеристиках ідея про внутрішню свободу людини і орієнтацію християн на цінності свободи. Біблія концентрує в собі суть християнського погляду на світ.

Це канонізований текст – результат його саме християнського, «правильного» витлумачення, що забезпечує цілісність та ідентичність релігійної традиції сприйняття Бога, розуміння світу і місця людини в ньому, засад морального і релігійного життя, підкреслює роль свободи як умови вільної дії індивіда. Біблійні тексти – поєднання фольклорних переказів, історичних хронік, наративних оповідань, ритуальних заборон, юридичних приписів, розкаювальних піснеспівів, філософських міркувань. Значне місце тут займають теми космо- антропо- і соціогенезу як єдиного архетипного сюжету етичного монотеїзму у поєднанні з жорсткими релігійно-моральними вимогами. З позиції теорії комунікації, Біблія – специфічна форма існування і поширення семантичної інформації. Будучи нерозривно пов'язаною з історією становлення християнства, формулюванням основ його віровчення, вона постає як непорушний фундамент буття християн у світі. Сприйняття віруючими Святого Письма як орієнтира власного перебування в довіллі продукує поклоніння його сакральному змісту. Текст Біблії християни розглядають не просто як такий, що описує життя. Навпаки, людське буття розуміється як ілюстрація біблійних сюжетів. В Біблії слова-символи мови релігії, за твердженням А. Колодного, – ні що інше, як своєрідні шифри трансценденції: «Шифри не є пізнанням чого-небудь. Це не знаки, які вказують на що-небудь. Але в них самих представляється те, що не може бути репрезентоване іншим способом» (Колодний, ред. 2000, с.168). Осмислюючи сюжети, зафіксовані у Біблії, індивіди, кожен по-своєму, відкривають в них своєрідне відтворення особливостей буття світу і

самих себе у ньому. Інтерпретація шифру спрямована на віднайдення того, що приховане за словами. Адже у прагненні сягнути трансцендентності, як сфери, яка пролягла поза межею існування людини та довкілля, особа виявляє власну свободу.

Уявлення людей про свободу мають давню історію і сягають у глибину тисячоліть. Саме в Біблії, нерідко зі значною долею символізму, починає промальовуватися, з'являтися (у її християнських характеристиках) ідея про внутрішню свободу людини і орієнтацію християн на дану цінність. Вживання термінів «вільний» і «свобода» в Біблії є досить частим. З особливою силою прагнення бути вільним заявляє про себе там, де має місце цілеспрямоване обмеження свободи одних з боку інших. Вперше могутній заклик до визволення, здобуття свободи через подолання рабства, пролунав у період руйнації Другого храму (70 р. н.е., Єрусалим). Він був безпосередньо пов'язаний з історичними реаліями життя єврейського народу. Йдеться про можливу свободу людей, строк перебування яких у рабстві добігає кінця, про закони, що регулюють їх поведінку, про участь Бога в спасінні цього народу. Останній момент яскраво представлений у Старому Завіті. В очах євреїв ідеальним вважався такий суспільний устрій, де Творець безпосередньо володарює всіма і всім – без посередницьких інстанцій. Заклик до звільнення від рабства у євреїв був спочатку політично забарвленим і спрямованим проти Риму. У християнстві смисл заклику до визволення отримує нове змістовне наповнення. Тут на перший план виходить інтеріоризація свободи.

У Старому і Новому Завітах рельєфно заявляють про себе два підходи до розуміння ідеї свободи, які помітно відрізняються один від одного. Християни перейняли розуміння свободи з іудаїзму, але у них цей термін набув якісно іншого сенсу. Новий Завіт – не тільки продовження, а й здійснення Старого Завіту. В ньому свобода – не самоціль, а звільнення від певних обов'язків і водночас взяття на себе нових. Аспекти свободи Нового Завіту: свобода від долі, гріха, зла, смерті, закону, класових протиріч, економічного і політичного рабства. Особливе християнське уявлення про свободу вперше у Біблії висловив у своїх посланнях апостол Павло (Гал. 5:1-3). Він, зокрема, стверджував, що смертю та воскресінням Ісуса Христа віруючий звільняється від «закону гріха і смерті» (Рим. 8:2). Для нього ключовою характеристикою в свободі виступає «визволення»: всі люди, незалежно, євреї вони чи ні, від самого моменту свого народження невідворотно потребують звільнення (визволення) від зовнішнього гніту.

До впливових джерел релігійного характеру, які, проте, не були сприйняті офіційним християнством, належать апокрифи. Найвідоміші з них, що не суперечать церковним догматам, лягли в основу культово-богослужбової практики ранньої християнської церкви. Це «Пастир» Герма і «Дидахе» (Вчення 12-ти апостолів). Текст «Пастира», пам'ятки апокаліптичної писемності, містить важливі свідчення щодо устрою внутрішнього життя ранньої церкви. Про свободу в «Пастирі» згадується лише тричі. Більш вживані тут її синонімічні форми: «очиститися» – 7 разів; «відсікти» – 1 раз, які за смислом означають «звільнення». Композиційно зміст твору замкнений на дві теми: образ ідеальної Церкви та каяття. Останнє – символ прийдешньої свободи.

Серед джерел християнського Сходу донікейської доби (I–III ст.) на особливу увагу заслуговує «Дидахе» – один з найдавніших документів неканонічної літератури. «Дидахе» – важливе свідчення становлення ритуальної практики християнської Церкви. Розглядаючи любов як спосіб, шлях позбавлення особистісного егоїзму, давнє християнство засвідчує переваги того, хто пристає на бік добра, світла та любові. Означена тріада – це дорога життя. Йдеться про момент вільного, свідомого вибору шляху між життям і смертю. Свідченням цього є слова: «*Бо якщо можеш уповні нести*

ярмо Боже, досконалий будеш; якщо не можеш – роби, що можеш» (Дидахе. Учення Господа, (передане) народам через 12 апостолів, н.д.). Саме можеш, а не мусиш, повинен. Акцент на *можеш* у розумінні, що дії, індивідуальні вчинки відбуваються на основі вільного вибору, а не за зовнішнім примусом (*мусиш, повинен*), фіксує значимість свободи у людському житті. Свобода потенційно доступна індивіду від народження, але, на жаль, далеко не завжди в належній мірі присутня в його практичній діяльності. Текст «Дидахе» входить до «Апостольських постанов» (поч. V ст.); вони склали базис моральних та юридичних норм, правил, канонів християнського життя.

«Вісімдесят п'ять Правил Канонів святих апостолів» (кін. III–кін. IV ст.) регулюють церковні відносини. Посилання на свободу містять два з них – 79-е та 82-е, де даний термін вживається у значенні «звільнення»: від лихого, демона, неволі. Тобто свобода розуміється тут як набуття вільного стану. Думки про неї неодноразово висловлювались на низці соборів – II Константинопольському (553 р.), IV Халкидонському, VII Нікейському (783–787 рр.), VI Константинопольському (680 р.) та ін. Акцент робився на два види цього стану людського буття: незалежність від будь-чого матеріального – дії, речі, процесу та свободу духовну (свободу волі, душі, вибору).

«Канони святих Отців» (III–V ст.) – послання тринадцяти авторитетних єпископів у вигляді відповідей на практичні питання керівників помісних церков щодо управління та дисципліни. У даному документі ідея свободи іманентно присутня у двох контекстах: як процес звільнення з полону внутрішніх суперечностей і як байдуже ставлення індивіда до тимчасових, плінних цінностей світу (майно, гроші). Підкреслюється, що людина вільна та невільник мають зовсім різні права і обов'язки. Свобода дозволяє подолати існуючі обмеження. Але у кожного вони свої, тому і шляхи їх подолання різні. Вільний той, хто володіє даною цінністю, хто, немов матеріальний предмет, «тримає» її в руках. Щоб бути вільним, мати свободу і використовувати на користь самому собі та іншим людям, вірять християни, потрібна цілеспрямована робота над собою.

До цієї ж групи джерел належать теоретичні напрацювання щодо свободи давніх християнських богословів: Оригена, Афанасія та Кирила Олександрійських, Г. Богослова, Г. Ниського, А. Аврелія, І. Дамаскина, А. Кентерберійського, Ф. Аквінського та ін.

Не дивлячись на те, що вчення Оригена – одного з перших систематизаторів ранньохристиянської догматики – було свого часу засуджене і визнане церквою єретичним, воно, однак, серйозно вплинуло на християнську традицію. «Про засади» – перший систематичний виклад християнської думки. Ідея свободної волі – провідна ідея у творах Оригена. Розвиваючи теорію передіснування душ, мислитель відзначає їх вільну природу. На його думку, невміле користування свободою привело людину до стану зіпсованості, породило різноманітні зловживання. Ориген підкреслює, що не існує розумних істот без свободи волі, чия б природа була виключно доброю, або виключно лихою: «... Проте як розумні витвори... наділені здатністю свободи... свобода волі – кожного приводить до досконалості... або до падіння» (Ориген, н.д.). Визначаючи що таке свобода волі, Ориген наголошує – зовнішні чинники поза межами людської сфери контролю. Проте на добро чи зло використовувати зовнішні впливи в межах наших можливостей. Розум розглядає і вирішує, як маємо користуватися ними: «... я вільний, якщо будь-якому рішенню не має протидії ззовні, що спонукає протилежним» (Ориген, н.д.).

Грунтовну розробку проблематики свободи здійснив А. Аврелій. Він розмірковує про свободу волі як про певне благо, поза яким праведне життя неможливе. Точкою

відліку цих роздумів на сторінках твору «Про свободу волі» постає питання про те, навіщо людині дарована означена цінність, адже нестача її могла б стати запорукою неможливості здійснювати не праведні вчинки. Достатньою причиною існування свободи волі, на думку мислителя, виступає сам факт праведності життєвого шляху особи. Він переконаний, що поза вільною волею людське життя не має шансів бути праведним. Серед смислових відтінків терміну «свобода» у вищенаведеній роботі зустрічаються такі: свобода як «свобода волі», яка виступає водночас умовою як праведності, так і гріха; свобода волевиявлення, та, що є проявом найглибшого вкорінення людської сутності, правильності її вчинків; свобода як покора та занурення в істину.

У автобіографічній «Сповіді» А. Аврелія поняття «свобода» переважно вживається у двох значеннях: «вільна воля» та «свобода від рабства» (як внутрішнього, так і зовнішнього). В інтерпретації мислителя ідея свободи часто набуває психологічного забарвлення. Тим самим підкреслюється роль самопізнання, значення внутрішнього духовного пошуку людиною нематеріальних підвалин власного буття. За А. Аврелієм, існує єдиний шлях, який гарантує індивіду звільнення від душевних страждань. Його вільне стремління, бо «...ніхто нічого не робить добре, якщо то проти волі, навіть коли людина робить щось добре» (Августин Аврелій, н.д.). Тобто формальне слідування принципу добра не є добром по суті. Воно стає таким лише за умови вільного волевиявлення індивідом у вчинках свого ества. На думку автора, однакова здатність людини творити і добро, і зло свідчить про моральний нейтралітет її природи. Морально цінним та значимим вважається вчинок того, хто надає перевагу добру наперекір злу в кожній конкретній ситуації. Такий вчинок є проявом вільного самовизначення людини – особи морально свідомої, дії якої спрямовані на збереження авторитету саме добра, а також чесності, порядності, справедливості. Варто спеціально підкреслити, що християнська філософська думка акцентує увагу на більш вузькому, порівняно з античністю, значенні терміну «добро». У християнстві добро пов'язане передусім з обмеженням особистісного егоїзму, милосердям та благодійністю, ствердженням гідності кожної особи.

Власну точку зору на проблему свободи, свободи волі в тому числі, А. Аврелій відстоював у полеміці з Пелагієм. Якщо Пелагій визнавав можливість досягнення досконалості без сприяння благодаті, лише на основі свободи людини, то А. Аврелій та його прихильники акцентували увагу на свободу волі в рамках божественного передвизначення. Засудження пелагіанства як ересі на Вселенському соборі в Ефесі (431 р.) не призупинило полеміку щодо співвідношення свободи волі і благодаті, яка точилась впродовж V–VI століть. За переконанням А. Аврелія, тілесна оболонка людини позбавлена будь-якої свободи, а от її дух, як начало, незалежне від тіла, – вільний. Богослов справедливо вказує, що існує складний зв'язок між мірою зла, яке існує у світі, та мірою буття свободи на рівні людини. Бог – не примусова сила по відношенню до неї. Він – заклик до добра і свободи. Саме під впливом цього заклику індивід у змозі вільно обирати, як діяти в конкретних життєвих ситуаціях. Свобода – безкоштовний дар. Але для її досягнення обов'язково потрібно пройти шлях морального оновлення. Вважаючи внутрішню людську природу зіпсованою, А. Аврелій наголошував, що самотійно, без допомоги Бога, суб'єкт не в змозі зробити правильний вибір між добром і злом. На його думку, людина схильна бути більше привернутою до зла та гріха і тільки Бог підштовхує її до добра, до справжньої свободи. Звідси – вимога безумовної покори віруючого Богу і церкві. У рамках патристики А. Аврелій визнається не лише систематизатором античної і християнської розробки проблематики свободи, а й фундатором нових шляхів її трактування. Критично осмислюючи

положення про свободу, розроблені до нього, мислитель продовжує християнську традицію бачити у свободі дар, цінність, поза якою неможливо вести мову про добро, щастя і віру. При цьому він акцентує увагу на теодицеї. Водночас постає як один з авторів теорії про подвійне передвизначення.

В історії православного богослов'я раннього періоду (I–VIII ст.) фундаментальною працею з систематизації християнської догматики став «Точний виклад православної віри» І. Дамаскіна. Обґрунтовуючи базові положення християнського догматичного віровчення, розглядаючи зло і гріх як наслідок свідомого вибору індивіда, автор окреслює проблемне поле розуміння онтології свободи у сфері релігійної свідомості християнина. Аскетична хрестоматія, відома православному світу як «Добротолюбіє», є розширеним виданням грецької «Філокалії». Твір репрезентує теологічне обґрунтування східнохристиянської містично-аскетичної практики священнімоцтва. П'ятитомне видання містить понад п'ять сотень згадок про свободу на 2954 сторінках. Свобода тут – це, передусім, свобода волі. Закон свободи діє, спрацьовує шляхом дотримання та виконання людиною божественних заповідей. Остаточна мета свободи – досягнення індивідом стану безпристрасного, духовного спокою. А ще свобода тотожна самовладності. Йдеться про певну межу, яка розділяє свободу на істинну та неприборкану. Остання породжує пристрасті. «Добротолюбіє» як збірка настановчих приписів щодо практики православного аскетизму репрезентує вчення ісихазму з посиланням на апофатичну методологію. Його змістовне ядро – результат специфічного поєднання православного менталітету з компонентами духовних та психофізичних вправ. Тут багато уваги приділяється переорієнтуванню свободи з зовнішньої на внутрішню.

Католицький теолог-схоласт А. Кентерберійський, логічно обґрунтовуючи буття Бога, заперечував онтологічну самостійність зла. Моральна філософія богослова тісно пов'язана з естетичною проблематикою. Поняття свободи і необхідності у зв'язку із красою і досконалістю розглянуті ним в трактаті «Бог став людиною» («*Cur Deus Homo*»). Так свобода волі А. Кентерберійського не свобода вибору між добром і злом, а можливість зберегти справедливість заради справедливості. Думки мислителя визначають три події: акт творіння Богом, викупна жертва і виповнення. Ідея, що визначає хід думки А. Кентерберійського від однієї події до іншої – ідея свободи. Адже для богослова ніяке напередвизначення (теорія сатисфакції) не в змозі обмежувати свободу: «Адже ж інакше рід людський... беззаперечно б загинув... зникло б те, що замислив Бог про людину; і виповнитися задум ніяк не міг, якщо б не Сам... не звільнив рід людський» (Ансельм Кентерберійський, н.д.).

Систематизатор схоластики Ф. Аквінський, відкинувши онтологічні докази буття Бога свого попередника, формулює власні, у дусі філософії Аристотеля, позиції щодо змісту самої свободи та її ролі в життєдіяльності людини і церкви. Згідно неї, служіння апостола Петра – одна з базових засад християнської церкви, а покора папі як носію повноти не лише духовної, а й світської влади, є обов'язковою умовою спасіння. За переконанням Ф. Аквінського, спасіння не можливе без знань, що базуються на божественному одкровенні. Людина звернена до Бога, як до своєї мети. Він недосяжний за допомогою раціональних засобів пізнання і відкривається їй лише у сфері теології. Основна ідея онтології середньовічного мислителя – впорядкування буття відповідно до встановленої Богом ієрархії. У цій ієрархії людина – істота, яка своїм тілом вкорінена у матерію, а духом звернена до Бога. Особливу роль у складному процесі сходження індивіда до Бога займає його душа.

Слідом за Аристотелем, Ф. Аквінський тлумачить благо як умову людської досконалості. Звідси випливає трансцендентне визначення блага, яке є принциповим

для його онтології і етики. Виділяючи теологічні та природні чесноти, богослов вказує на їх іманентну щодо самої людини природу. Чесноти визначають внутрішні установки індивіда. Зовнішній порядок у світі, конкретні вчинки та поведінка людей регулюються світськими і релігійними законами. Механізм співвідношення свободи людини та моральних законів розглядається богословом у його знаменитій «Сумі теології». Значна увага у цьому творі приділяється дослідженню моральності крізь призму людської свободи. Такий підхід повністю відповідає вимогам християнської догматики. Оцінюючи свободу, мислитель виходить з переконання, що вона безпосередньо пов'язана з людською природою. Однак міра присутності даної цінності в житті індивідів залежить від Бога. Саме він надає її індивідам у вигляді морального закону та благодаті. Здатність людини до морального зростання, вільного здійснення різноманітних дій можлива лише завдяки її вірі в Бога. Думки, вчинки, дії індивіда спрямовуються божественною благодаттю. Бог розкриває себе через свої прояви. Одним з них є сама людина, яка з образом Божим в душі, під впливом благодаті здатна здійснювати вільні моральні вчинки. Ф. Аквінський багато пише про сфери розповсюдження благодаті. І хоча, на його думку, управління душами – справа виключно церковна, він послідовно акцентує увагу на зв'язок церкви і політики у справі впливу на людську поведінку. Зокрема, наголошує на тому, що світська влада поєднується з духовною, як тіло з душею.

Цікаві думки з приводу свободи висловив свого часу видатний релігійний і церковний діяч Ж. Кальвін. Значною мірою вони представлені в його праці «Настанови у християнській вірі». Цей твір по праву займає чільне місце в теологічній думці епохи Реформації. Основна ідея роботи – ідея свободи як безумовна цінність. На переконання автора, кожна церковна спільнота повинна користуватися самоуправлінням у справах віри. У той час, коли М. Лютер намагався вилучити з церковного життя все, що суперечить Біблії, Ж. Кальвін керувався наміром прибрати звідси лише те, чого Біблія не вимагає. Основна доктрина кальвінізму проголошує суверенітет Бога і верховенство його влади у всьому. Цікавою є позиція його основного ідеолога щодо свободи прийняття благодаті. На переконання Ж. Кальвіна, від індивіда не залежить ні прийняття благодаті, ні супротив їй. Даний процес відбувається поза людською волею. Розмірковуючи про передумови прийняття віри, він стверджує: якщо одні приймають її, а інші відкидають, то перші наперед визначені Богом до спасіння, другі – до смерті.

В енцикліці «*Regum Novarum*» («Нових речей») від 15 травня 1891 р. папа Римський Лев XIII сформулював базові, фундаментальні положення римсько-католицької соціальної доктрини. Чільне місце в ній займають питання свободи, співвідношення свободи і справедливості, функціонування держави і права, приватної власності, особливостей ідей соціалізму. Написанню енцикліки передувало прагнення папи модернізувати католицьку церкву. Його послання на значний період стало базовим документом, офіційним «обличчям» християнської демократії. Представники робітничих рухів різних країн щорічно згадують окремі положення цієї енцикліки у свято Вознесіння. В енцикліці критика ідей соціалізму супроводжується переліком аргументів на захист свободи та справедливості. Відзначається, що будь-які посягання на інтереси людей, які з величезними труднощами живуть на мізерний заробіток, є неприпустимими. Вони суперечать волі Бога. Критика соціалістичної ідеології пов'язана, передусім, з її позицією стосовно приватної власності. Оскільки, як підкреслюється в даному документі, саме право власності і можливість вибору відрізняють людину від тварини, то декларована соціалізмом суспільна власність на засоби виробництва порушує права і свободи людини, а також божественну справедливість. Адже право приватної власності належить до базових природних

людських прав. Завдання держави – упорядкувати користування ним, а не відмінити приватну власність повністю. З приводу цього, посилаючись на Ф. Аквінського, папа Лев XIII пише, що закони стають обов'язковими для всіх лише тоді, коли вони узгоджуються зі справедливістю, проголошеною Творцем. Вона є вічним і водночас найвищим законом. Держава не в праві поглинати ні особистість, ні сім'ю. Навпаки, повинна створювати належні умови для максимальної свободи людей, їх успішної діяльності на користь власному і загальному благу. Папа схвалює створення профспілок, закликає трудящих звертатися до Бога, аби релігійна настанова зайняла в їх душі головне місце, і щоб кожна людина навчалась тому, що складає її обов'язок перед Творцем. Лише за таких умов індивід може отримати спасіння.

Захисту принципів демократії і свободи особистості присвячене ще одне відоме послання Лева XIII – енцикліка «*Testem Benevolentiae Nostrae*» («Свідectво нашої доброї волі») від 22 січня 1899 р. В ній йдеться про ересь, яка підриває християнську доктрину утвердження громадянських свобод у суспільстві (застереження щодо викривленого розуміння цінностей лібералізму і плюралізму, як загрози доктринальній цілісності церкви). Зокрема, висловлено занепокоєння ідеями низки американських католиків. Послання відхиляє необхідність асиміляції католиків у протестантську масу, яка складає переважну більшість населення США. Енцикліка стверджує, що католицька церква у США як і раніше представляє Ватикан, і покликана сприяти поширенню католицизму в світі.

Висновок. Перспективи подальшого вивчення. Аналіз праць християнських мислителів дозволяє зробити висновок, що кожен з них, більшою чи меншою мірою намагався осмислити місце і роль ідеї свободи в християнському віровченні та людському житті. При цьому сама ідея свободи виступає в них не як окремий предмет пізнавального пошуку, а як аспект, зріз, сторона складного комплексу питань і проблем функціонування релігії та церкви. По мірі посилення статусу християнства у світі з'являється все більше робіт богословів і церковних діячів, присвячених спеціальним дослідженням цього непростого утворення.

Бібліографічний список

- Августин Аврелий, н.д. *Исповедь. Библиотека Фонда содействия развитию психической культуры*. [онлайн] Доступно: <<http://psylib.org.ua/books/avgus01>> [дата доступа: 04.10.2020].
- Ансельм Кентерберийский, н.д. *Почему Бог стал человеком. Реформатский взгляд*. [онлайн] Доступно: <<https://reformed.org.ua/2/55/3/Anselm>> [дата доступа: 08.10.2020].
- Горкуша, О.В., 2004. *Роль концепту Логос в загальнохристиянській парадигмі*. Кандидат наук. Дисертація. Інститут філософії ім. Сковороди НАН України, Київ.
- Дидахе. *Учение Господа, (переданное) народам через 12 апостолов*, н.д. *Азбука веры*. [онлайн] Доступно: <https://azbyka.ru/otechnik/pravila/didahe_rus/> [дата звернення: 04.10.2020].
- Колодний, А.М., ред. 2000. *Академічне релігієзнавство*. Київ: Світ Знань.
- Ориген, н.д. *О началах. Азбука веры*. [онлайн] Доступно: <https://azbyka.ru/otechnik/Origen/o_nachalah/> [дата звернення: 08.10.2020].

References

- Augustin, Avreliy, 2020. *Ispoved [Confession]. Biblioteka Fonda sodeystviya razvitiyu psikhicheskoy kultury*. [online] Available at: <<http://psylib.org.ua/books/avgus01>> [Accessed 04 October 2020].
- Anselm Kenterberiyaskiy. 2020. *Pochemu Bog stal chelovekom [Why God Became Human]. Reformed Perspective*. [online] Available at: <<https://reformed.org.ua/2/55/3/Anselm>>

[Accessed 08 October 2020].

Gorkusha, O. V., 2004. *The role of the concept Logos in the General Christian paradigm*. Ph.D. Thesis. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv.

Didakhe. Uchenie Gospoda, (peredannoe) narodam cherez 12 apostolov [Didakhe, The teaching of the Twelve Apostles], n.d. *Azbuka very* Available at: <https://azbyka.ru/otechnik/pravila/didahe_rus/> [Accessed 04 October 2020].

Kolodnyi, A.M., ed. 2000. *Akademichne relihiieznavstvo* [Academic religious studies]. Kyiv: Svit Znan.

Origen, *O nachalah* [O nachalah]. Available at: <https://azbuka.ru/otechnik/Origen/o_nachalah/> [Accessed 08 October 2020].

Стаття надійшла до редакції 15.10.2020.

A. Ivanytska

ON SOME FEATURES OF INTERPRETING THE IDEA OF FREEDOM IN RELIGIOUS AND CONFESSIONAL LITERATURE

The article attempts to consider the process of formation and evolution of views on the idea of freedom in christian religious and confessional literature. Special attention is paid to the interpretation of this value in the early stages of Christianity. The article emphasizes the importance of the Bible in formulating and justifying the specifics of the presence of freedom in people's lives, values and evolutions of basic propositions regarding the role and place of this concept in the history of christianity. The main approaches to the interpretation of freedom in the Old and New Testaments are highlighted. The article reveals the peculiarities of understanding this formation by a number of prominent representatives of medieval and modern thought.

The subject of the study in the article is the idea of freedom in the context of Christian theological thought. The material for the author's understanding was the most important, significant religious texts, which formulate key provisions of the Christian understanding of the idea of freedom. The analysis of the works of Christian thinkers suggests that each of them made more or less significant attempts to understand the place and role of the idea of freedom in Christian creed and human life. At the same time, the very idea of freedom does not appear in them as a separate subject of cognitive search, but as an aspect, part, side of a complex set of issues and problems of the functioning of religion and the church. It is justified that: The fathers of the Church and the first Christian authors were actually engaged in the actualization of the idea of freedom in the Christian creed, adapting it to the Christian world understanding. For example, Bible scholars focused on the Bible's understanding of freedom, which in one way or another manifests itself in the Bible in various places, but requires coordination with the given directions of Bible studies. Theologians understood the idea of freedom and formulated it depending on the doctrinal beliefs that they adhered to. Religious philosophers made attempts to expand their own version of understanding the idea of freedom, adding to the Christian understanding of it one or another segment of meanings, important, in their opinion, overlooked by traditional doctrines.

With the strengthening of the status of Christianity, more and more works appeared in the world that are devoted to special studies of the idea of freedom. Philosophers of various eras and schools were engaged in understanding the idea of freedom and its actualization depending on their own ideas and the needs of the era.

Keywords: *idea of freedom, free will, Christianity, God, Bible, morality, good, sin, dependence, justice, liberation.*